

ВІДГУК
офіційного опонента,
доктора юридичних наук, доцента
Загиней-Заболотенко Зої Аполлінаріївни
на дисертацію *Кабаєва Віталія Миколайовича на тему:*
**«Кримінальна відповідальність за злочини, вчинені службовими особами, які
займають особливо відповідальне становище»,**
поданої на здобуття ступеня вищої освіти доктора філософії
за спеціальністю 081 «Право»

Ступінь актуальності обраної теми.

Проблема кримінальної відповідальності службових осіб є однією із злободенних в Україні. Адже функції, які вони здійснюють, у багатьох випадках спричиняють або можуть спричинити істотну шкоду тим цінностям, що охороняються кримінальним законом України. Найбільш суспільно небезпечними при цьому є злочини, що вчиняються службовими особами, які займають особливо відповідальне становище, адже у них акумулюється найбільше влади, саме вони можуть більшою мірою впливати на той чи інший порядок суспільних відносин, змінюючи його та спричиняючи йому шкоду. З огляду на особливо відповідальне становище службових осіб, злочини, що вчиняються ними, є високолатентними. Зібрати докази у таких кримінальних провадженнях буває іноді неможливо.

В Україні створено належну нормативну основу кримінально-правової протидії злочинам, що вчиняються службовими особами, які займають особливо відповідальне становище. Так, у чинному Кримінальному кодексі України вчинення злочинів службовою особою, яка займає особливо відповідальне становище, названо як кваліфікуючу ознаку прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою (ч. 4 ст. 368), невиконання судового рішення (ч. 3 ст. 382). Окрім того, кваліфікуючою ознакою складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 369 «Пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди» КК України, якщо такі дії було вчинено стосовно службової особи, яка займає особливо відповідальне становище (ч. 4).

Водночас в Україні обмаль наукових робіт з проблем кримінальної відповідальності службових осіб, які займають особливо відповідальне становище.

Попри це, як вказувалося вище, притягнення до кримінальної відповідальності в Україні таких високопосадовців в Україні – велика рідкість.

Положення, викладені у вступі та розділах основної частини роботи, що стосуються постановки проблеми в цілому, окремих її аспектів, переконують у тому, що відповідні питання є теоретично і практично важливими, вони недостатньо розроблені у кримінально-правовій науці, а тому є перспективними для дослідження. Отже, тема дисертації В. М. Кабаєва відповідає потребам сучасної кримінально-

правової науки, є актуальною, а саме дослідження – своєчасним. Актуальність теми належно обґрунтована у вступі до дисертації.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, та їх достовірність не викликає сумнівів, оскільки вони ґрунтуються на усталених та апробованих положеннях кримінально-правової науки.

Отримані автором наукові результати та висновки дисертації характеризуються високим рівнем обґрунтованості і достовірності, що забезпечено використанням загальновідомих сучасних методів наукових досліджень. Для досягнення мети та вирішення поставлених завдань в роботі використовувалися такі методи: Системно-структурний метод (для визначення генези змісту поняття «службова особа, яка займає особливо відповідальне становище», у КК України 2001 року), виявлення системи норм, що передбачають кримінальну відповідальність за вчинення цих злочинів, а також пропозицій у теорії кримінального права щодо вдосконалення цієї системи: порівняльно-правовий метод – для аналізу норм кримінального законодавства окремих зарубіжних держав, які передбачають кримінальну відповідальність за вчинення злочинів службовими особами, які наближені за своїм статусом до службових осіб, які займають особливо відповідальне становище, за КК України; формально-логічний метод – для аналізу рішень судів України у кримінальних провадженнях стосовно злочинів, що є предметом дисертації, або в яких вирішуються суміжні питання, у тому числі правові позиції Верховного Суду.

Окрім того, під час дослідження в усіх підрозділах роботи використовувався логічний метод (аналіз та синтез, індукція та дедукція), герменевтичний, за допомогою якого здійснювалося тлумачення кримінально-правових норм, пізнання спеціальних ознак службових осіб, які займають особливо відповідальне становище. Під час підготовки дисертації було використано й інші наукові методи дослідження, що дозволило комплексно розглянути проблему кримінальної відповідальності за злочини, вчинені службовими особами, які займають особливо відповідальне становище.

Попри те, що судова практика стосовно службових осіб, які займають особливо відповідальне становище, доволі-таки незначна, В. М. Кабаєву все ж довелося відшукати окремі вироки, якими особи засуджувалися за надання неправомірної вигоди службовим особам, які займають особливо відповідальне становище, а також інші статистичні.

Так, як зазначено у вступі дисертації, *Емпіричну основу* дисертації становлять результати вивчення та узагальнення судової практики у справах про злочини, вчинені стосовно службових осіб, які займають особливо відповідальне становище; правові позиції Верховного Суду, дотичні до вказаних питань; статистичні дані Офісу Генерального прокурора, Державної судової адміністрації України.

Про високий рівень обґрунтованості і достовірності наукових положень, висновків та рекомендацій дисертаційної роботи свідчить їх апробація на конференціях.

Наукова праця В. М. Кабаєва вирізняється самостійністю та завершеністю. Автору вдалося аргументовано та переконливо довести вірність провідної ідеї, суть якої зводиться до необхідності комплексного дослідження проблеми кримінальної відповідальності службових осіб, які займають особливо відповідальне становище та розробці на цій основі пропозицій щодо вдосконалення КК України.

Дисертантом успішно сформульовано перелік завдань, що пов'язані з необхідністю дослідження генезису змісту поняття «службова особа, яка займає особливо відповідальне становище, у КК України 2001 року, системи кримінальних правопорушень, що вчиняються службовими особами, які займають особливо відповідальне становище, за КК України, а також пропозиції науковців щодо її вдосконалення, спільних та відмінних рис встановлення кримінальної відповідальності за вчинення злочинів службовими особами, які займають особливо відповідальне становище, за вітчизняним та зарубіжним законодавством; системи кримінальних правопорушень, що вчиняються службовими особами, які займають особливо відповідальне становище, за КК України, а також пропозиції науковців щодо її вдосконалення; особливостей підстави кримінальної відповідальності осіб, які займають особливо відповідальне становище, за кримінальним законодавством окремих європейських держав та країн пострадянського простору, змісту поняття «службова особа, яка займає особливо відповідальне становище», яке закріплене у КК України, та запропонувати шляхи вдосконалення змісту цього поняття; співвідношення поняття «службова особа, яка займає особливо відповідальне становище», з іншими суміжними поняттями; судової практики щодо кримінальної відповідальності службових осіб, які займають особливо відповідальне становище, та запропонувати авторський підхід до вирішення проблем, що виникають у судовій практиці під час кваліфікації, а також визначення векторів удосконалення змісту поняття «службова особа, яка займає особливо відповідальне становище» у кримінальному законодавстві України.

Зміст дисертації відповідає поставленій меті та відображає логіку дослідження. Наукові положення, висновки і рекомендації, представлені в роботі, достатньо обґрунтовані і підкріплені результатами аналізу значної кількості наукових джерел та інформації щодо правозастосування. Зміст дисертації відповідає назві теми, засвідчує логічність та завершеність дослідження.

Структура і кількість опрацьованих наукових джерел свідчить про глибину проведеного дослідження, автор посилається на класичні та сучасні праці відомих фахівців, дискутує з ними і пропонує власне бачення відповідних правових явищ.

Ознайомлення з науковими положеннями, висновками і пропозиціями дисертації В. М. Кабаєва дає змогу зауважити точність формулювань, дотримання технічних вимог, увагу до деталей, акуратність. Дисертація написана грамотно, стиль викладу в ній матеріалів досліджень, наукових положень, висновків і рекомендацій забезпечує легкість і доступність їхнього сприйняття для читача. В роботі максимально обмежено використання складнопідрядних конструкцій, які заважають однозначному трактуванню позицій автора, дисертація насичена професійною термінологією.

Усе вказане вище забезпечило обґрунтованість та достовірність сформульованих у дисертації наукових положень, висновків і рекомендацій.

Наукова новизна одержаних результатів.

Зі змісту дисертаційної роботи, опублікованих дисертантом наукових праць вбачається, що основні наукові положення, висновки і пропозиції сформовані автором самостійно, відображають особистий внесок дисертанта, характеризуються науковою новизною. Результатами дисертації роботи В. М. Кабаєва, які характеризуються науковою новизною, на мою думку, є такі:

– пропозиція виокремлювати такі категорії службових осіб, які займають особливо відповідальне становище: 1) особи, які обіймають політичні посади (наприклад, Президент України, Глава Офісу Президента України та його заступники, народні депутати України); 2) особи, які обіймають спеціалізовані публічні посади (керівники центральних органів виконавчої влади зі спеціальним статусом та їх заступники); 3) особи, які обіймають публічні посади службовців судової влади та прокуратури (зокрема, судді Верховного Суду, члени Вищої Ради Правосуддя, керівник Спеціалізованої антикорупційної прокуратури та його заступники); 4) особи, які обіймають публічні посади службовців правоохоронних органів та центральних органів виконавчої влади зі спеціальним статусом (наприклад, Директора Бюро економічної безпеки України та його заступники); 5) посадові особи місцевого самоврядування, які належать до першої та другої категорії; 6) державні службовці категорії «А» (вищий корпус державної служби);

– визначення таких основних напрямків удосконалення підходів до диференціації кримінальної відповідальності службових осіб, які займають особливо відповідальне службове становище, за КК України: недоцільність поділу службових осіб на тих, які займають відповідальне та особливо відповідальне становище; необхідність диференціації кримінальної відповідальності з урахуванням статусу службової особи як за пасивний, так і за активний підкупи; використання у тексті статей узагальнюючої назви – «службова особа, яка займає особливо відповідальне становище» з роз'ясненням змісту поняття в окремій структурній частині кодексу; наявність статусу службової особи, яка займає особливо відповідальне становище як в особи, яка обіймає державну посаду, так і особи, яка очолює місцеву владу;

– встановлення того, що службова особа, яка займає особливо відповідальне становище, як спеціальний суб'єкт кримінальних правопорушень, характеризується спеціальними ознаками двох рівнів, а саме первинними ознаками службової особи (ч. 3 ст. 18 або ч. 1 примітки ст. 364 КК України) та вторинними, що визначають її особливо відповідальний статус;

– виокремлення процесуальної функції такої обставини, як вчинення злочину службовою особою, яка займає особливо відповідальне становище, що проявляється у визначенні кола тих органів, які здійснюють досудове розслідування кримінальних правопорушень, вчинених вказаними особами (Державне бюро розслідувань, Національне антикорупційне бюро України), а також встановлення стосовно окремих осіб особливо порядку кримінального провадження;

– визначення переліку ознак службової особи, яка займає особливо відповідальне становище, як спеціального суб'єкта злочину, а саме: 1) урахування правового статусу органу, в якому службова особа обіймає відповідну посаду, а також кола її повноважень, які поширюються на певний орган, адміністративно-територіальну одиницю чи на державу у цілому; 2) визначений порядок обрання / призначення службової особи на посаду, передбачений Конституцією України; 3) суб'єктом призначення на посаду є Президент України, Верховна Рада України або Кабінет Міністрів України; 4) строковість перебування на цій посаді; 5) наявність публічно-правового статусу;

– характеристика підходу щодо кваліфікації злочину, коли неправомірна вигода, передбачена для особи, яка займає особливо відповідальне становище, була надана посереднику, який повідомив про це орган досудового розслідування. Дії обвинуваченого у такому разі слід кваліфікувати як закінчений замах на пропозицію надати неправомірну вигоду службовій особі, яка займає особливо відповідальне становище. З огляду на взаємопов'язаність активної та пасивної форм підкупу, службова особа завжди повинна бути задіяна у процесі підкупу (зокрема, повинна сприймати пропозицію або обіцянку надати неправомірну вигоду);

– встановлення підходів стосовно визначення співвідношення поняття «службова особа, яка займає особливо відповідальне становище» з такими суміжними поняттями, як «службова особа, яка займає відповідальне становище», «державний діяч», «особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування», «особа, яка обіймає посаду з підвищеним корупційним ризиком». Запропоновано здійснювати у цьому аспекті диференціацію кримінально-правової та антикорупційної термінології та вилучити з КК України поняття «особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування», «особа, яка займає відповідальне становище» та «державний діяч», а з Закону України «Про запобігання корупції» – поняття «службова особа, яка займає відповідальне становище» та «службова особа, яка займає особливо відповідальне становище».

Також й інші наукові положення, які сформульовані в дисертації та в опублікованих працях В. М. Кабаєва містять елементи наукової новизни та у значній мірі вдосконалюють сучасне наукове пізнання проблеми, що є предметом його дослідження.

Оцінка змісту дисертації та її оформлення. Зміст і структура дисертації відповідає меті та завданням, сформульованим дисертантом на початку дослідження, а також відображають актуальність дослідження та його наукову новизну. Дисертація характеризується логічним змістовним наповненням, відповідно до змісту, структура якого забезпечує комплексність та системність отриманих науково значущих результатів.

Структура дисертації побудована логічно, відповідно до поставлених перед дослідженням завдань. Дисертація складається з анотації, переліку умовних

позначень, вступу, двох розділів, восьми підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатку.

У розділі 1 «Динамізм та система кримінально-правових норм про відповідальність за злочини, вчинені службовими особами, які займають особливо відповідальне становище» викладаються базові теоретичні положення, які стали підґрунтям для розробки подальших кримінально-правових аспектів кримінальної відповідальності службових осіб, які займають особливо відповідальне становище.

У підрозділі 1.1 «Генезис змісту поняття «службова особа, яка займає особливо відповідальне становище» у КК України 2001 року» проаналізовано зміни, які відбулися в аспекті розуміння змісту поняття «службова особа, яка займає особливо відповідальне становище». Визначено основні вектори таких змін: 1) перехід від спільного визначення понять «службова особа, яка займає відповідальне становище» та «службова особа, яка займає особливо відповідальне становище» до їх окремого дефініювання у різних частинах примітки ст. 368 КК України; 2) зміна підходів до однакового та конкретизованого змісту поняття «службова особа, яка займає особливо відповідальне становище» в усіх статтях Особливої частини КК України, в яких використовується відповідне словосполучення (ч. 4 ст. 368, ч. 4 ст. 369, ч. 3 ст. 368 КК України); 3) диференціація службових осіб, які займають особливо відповідальне становище, з урахуванням їх статусу, у межах ч. 3 примітки ст. 368 КК України. Виявлено вади ч. 3 примітки ст. 368 КК України та запропоновано виключити з неї вказівку на ст. 368-5 «Незаконне збагачення», оскільки у ній кримінальна відповідальність з урахуванням статусу службової особи не здійснюється.

Підрозділ 1.2. «Система кримінальних правопорушень, що вчиняються службовими особами, які займають особливо відповідальне становище» містить такі параграфи: 1.2.1 «Норми чинного КК України, які передбачають кваліфікуючу ознаку «вчинення злочину службовою особою, яка займає особливо відповідальне становище» та 1.2.2 «Система кримінальних правопорушень, що можуть бути вчинені службовими особами, які займають особливо відповідальне становище, у теорії кримінального права України». У ньому запропоновано виокремлювати такі категорії службових осіб, які займають особливо відповідальне становище: 1) топ-службові особи, які займають особливо відповідальне становище (п. 1 ч. 3 примітки ст. 368); 2) інші службові особи, які займають особливо відповідальне становище та які уповноважені на виконання функцій держави (п. 2 ч. 3 примітки ст. 368); 3) службові особи, які займають особливо відповідальне становище та які уповноважені на виконання функцій місцевого самоврядування (п. 2 ч. 2 примітки ст. 368). З урахуванням того, що у п. 1 ч. 3 примітки ст. 368 КК України вміщено вичерпний перелік топ-службових осіб, які займають особливо відповідальне становище, констатовано, що він розширеному тлумаченню не підлягає, а бланкетність пунктів 2 та 3 ч. 3 примітки ст. 368 КК України обумовлює вирішення питання про зворотну дію кримінального закону України у часі, з огляду на те, що перелік службових осіб, які

займають особливо відповідальне становище, може коригуватися законодавцем у регулятивному законодавстві..

У підрозділі 1.3 «Кримінальна відповідальність за злочини, вчинені службовими особами, які займають особливо відповідальне становище, за законодавством зарубіжних країн» визначено такі основні тенденції підстави кримінальної відповідальності службових осіб, які займають особливо відповідальне становище наступні основні тенденції: 1) диференціація кримінальної відповідальності службових осіб з урахуванням їх правового статусу (переважно за «активний» підкуп, активне корумпування); 2) відсутність більш «дрібною» диференціації службових осіб на тих, які займають відповідальне та особливо відповідальне становище; 3) формулювання узагальненої назви на кшталт КК України («службова особа, яка займає особливо відповідальне становище») (наприклад, КК Угорщини – «високопоставлений державний службовець», КК Грузії – «особа, яка обіймає державно-політичну посаду»), а також вказівка на окремі посади (зокрема, КК ФРН – «суддя, член Європейського Союзу або третейський суддя», КК Казахстан – «співробітник правоохоронного органу або особа, яка займає відповідальну державну посаду у правоохоронному органі чи суддя»; 4) наявність статусу службових осіб, які займають особливо відповідальне становище в осіб, які очолюють місцеву владу (КК Республіки Таджикистан, РФ); 5) наявність дефініцій поняття, службової особи, яка займає відповідальне становище та особи, яка обіймає відповідальну державну посаду у КК Республіки Білорусь (казуїстична) та КК Республіки Молдова (узагальнююча); 6) передбачення у санкціях норм про відповідальність службових осіб, які займають особливо відповідальне становище, строкового додаткового покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, за винятком КК Республіки Казахстан, у якому таке додаткове покарання призначається довічно.

У розділі 2 «Службова особа, яка займає особливо відповідальне становище, як спеціальний суб'єкт злочинів за Кримінальним кодексом України» автором здійснено аналіз ознак службової особи, яка займає особливо відповідальне становище.

У підрозділі 2.1. «Службова особа, яка займає особливо відповідальне становище: кримінально-правова характеристика» досліджено зроблено висновок, що службова особа, яка займає особливо відповідальне становище, є спеціальним суб'єктом кримінальних правопорушень у статтях Особливої частини КК України, які передбачають кримінальну відповідальність службових осіб як конститутивну чи кваліфікуючу ознаку, або в яких здійснюється диференціація кримінальної відповідальності службових осіб з урахуванням їх правового статусу. Констатовано, що службові особи, які займають особливо відповідальне становище, мають спеціальний (нормативний) та індивідуальний (конкретний) правовий статус. Спеціальний (нормативний) правовий статус, який у цілому властивий певній категорії службових осіб, закріплено у нормативно-правових актах, та враховується як при диференціації кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення, вчинені службовими особами, так і під час кваліфікації їх протиправної поведінки,

а індивідуальний (конкретний) правовий статус підлягає встановленню під час кваліфікації вчиненого посягання службовою особою, що передбачає визначення конкретних повноважень службової особи, що передбачені як у нормативно-правових, так і локальних актах.

Виокремлено та охарактеризовано спеціальні ознаки, які впливають на диференціацію кримінальної відповідальності службових осіб та виокремлення осіб, які займають особливо відповідальне становище: 1) урахування правового статусу органу, в якому службова особа обіймає відповідну посаду, а також кола її повноважень, які поширюються на певний орган, адміністративно-територіальну одиницю чи на державу у цілому; 2) визначений порядок обрання / призначення службової особи на посаду, передбачений Конституцією України; 3) суб'єктом призначення на посаду є Президент України, Верховна Рада України або Кабінет Міністрів України; 4) строковість перебування на цій посаді; 5) наявність публічно-правового статусу..

У підрозділі 2.2. «Співвідношення поняття «службова особа, яка займає особливо відповідальне становище» з іншими суміжними поняттями» запропоновано відмовитися у КК України від такого виду службових осіб, як службові особи, які займають відповідальне становище. Констатовано недоцільність віднесення до осіб, уповноважених на виконання функцій держави, іноземних посадових осіб, що має місце у примітці ст. 369-2 цього Кодексу. Поняття «особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування» та «службова особа, яка займає особливо відповідальне становище» - це поняття антикорупційного та кримінального законодавства України. Цим поняттям надається специфічний зміст, але їх об'єм частково збігається. Підтримано правову позицію Верховного Суду про неможливість використання дефініції поняття, що дається в антикорупційному законодавстві України, для тлумачення поняття такого суб'єкта злочину у КК України. Запропоновано відмовитися від використання у тексті КК України поняття «державний діяч». Поняття «службова особа, яка займає особливо відповідальне становище» та «особа, яка обіймає посаду з високим та підвищеним корупційним ризиком» частково збігаються за змістом, але наділяються специфічним змістом у кримінальному праві та в антикорупційному законодавстві України.

У підрозділ 2.3 «Визначення поняття «особа, яка займає особливо відповідальне становище»: перспективи вдосконалення» зроблено висновок, що, визначаючи службових осіб, які займають особливо відповідальне становище, у КК України, без казуїстичного перерахування обійтися неможливо, оскільки у визначенні цього поняття другий та третій вид службових осіб мають перераховуватися, що вноситиме елемент казуїстичності у дефініцію поняття «службові особи, які займають особливо відповідальне становище». Водночас підхід до формулювання топ-службових осіб, які займають особливо відповідальне становище (п. 1 ч. 3 примітки ст. 368 КК України) слід змінити та відмовитися від казуїстичного переліку посад, які належать до цієї категорії, оскільки перелік неминуче зумовлює пробільність дефініції з огляду на те, що не всі службові особи,

які фактично займають особливо відповідальне становище, у ньому передбачені (наприклад, керівники та їх заступники Національного агентства з питань запобігання корупції, Національного агентства з питань державної служби, Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів, Адміністрації державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації, Пенсійного фонду України, Офісу Президента України), та створює передумови для неоперативного вилучення вказівки на ті органи, що припинили свою діяльність (наприклад, Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг). Топ-службових осіб, які займають особливо відповідальне становище, у КК України слід визначати за прикладом відповідної норми у КК Молдови, як осіб, порядок призначення яких передбачено у Конституції України, або осіб, які призначаються чи обираються на посаду Президентом України, Верховною Радою України, Кабінетом Міністрів України, а також їх заступника (заступників) та осіб, які замінюють керівників.

У підрозділі 2.4 «Аналіз судової практики стосовно притягнення службових осіб, які займають особливо відповідальне становище, до кримінальної відповідальності» запропоновано визначати: як спеціальний (нормативний), так і індивідуальний (конкретний) рівні правової компетенції таких службових осіб. при цьому задля точності кваліфікації слід досліджувати посадову інструкції службової особи, яка займає особливо відповідальне становище, наказ про її призначення; усвідомлення особою, яка надає неправомірну вигоду, що адресат займає особливо відповідальне становище; наявність двосторонньої угоди між активним та пасивним корупціонерами, за якої задіяні власне ці дві особи. Якщо неправомірна вигода була надана посереднику, який повідомив про це орган досудового розслідування, то дії обвинуваченого слід кваліфікувати як закінчений замах на пропозицію надати неправомірну вигоду. З огляду на взаємопов'язаність активної та пасивної форм підкупу, службова особа завжди повинна бути задіяна у процесі підкупу (зокрема, повинна сприймати пропозицію або обіцянку надати неправомірну вигоду); альтернативний умисел стосовно статусу різних службових осіб, серед яких одна – та, що займає особливо відповідальне становище, не може мати місця. Альтернативний умисел може стосуватися усвідомлення настання різних за ступенем тяжкості наслідків.

У підрозділі 2.5 «Кримінологічна характеристика особи злочинця – службової особи, яка займає особливо відповідальне становище» запропоновано кримінологічну характеристику службових осіб-злочинців, які займають особливо відповідальне становище. Особистість службової особи – злочинця, яка займає особливо відповідальне становище, характеризується як загальнозначущими позитивними людськими якостями, наявність яких обумовила зайняття ними вказаних посад, а також соціально-демографічними, особистісно-рольовими, морально-психологічними кримінально-правовими ознаками, ознаками правової та моральної свідомості, що вирізняють їх з-поміж інших злочинів.

Дисертація виконана українською мовою. Стиль викладення матеріалу – науковий.

Порушень академічної доброчесності опонентом не виявлено.

Дисертація В. М. Кабаєва містить вагомі результати, які в сукупності вирішують важливу наукову проблему, а також забезпечують розв'язання цілого ряду практичних питань. Викладені у ній наукові положення заповнюють ряд прогалин, які існували у теорії кримінального права України, є основою для подальших досліджень, вдосконалення правозастосування, юридичної освіти.

Теоретичне та практичне значення дисертації підтверджується можливістю використання розроблених дисертантом рекомендацій, положень та пропозицій у науково-дослідницькій сфері, правотворчості, навчальному процесі та у практичній діяльності органів досудового розслідування та суду.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації.

Не заперечуючи важливості та оригінальності дисертації, зупинимося на певних дискусійних моментах, а також на тих важливих правових питаннях, що залишилися невисвітленими у ній:

1. У дисертації одним з важливих та ключових аспектів проблеми є аналіз системи злочинів, що можуть бути вчинені службовими особами, які займають особливо відповідальне становище. Дисертант, проаналізувавши історичні аспекти використання такої кваліфікуючої ознаки, як вчинення злочину службовою особою, яка займає особливо відповідальне становище, у КК України 2001 року, доходить висновку, що ця система включає три склади злочинів: прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою (ч. 4 ст. 368), невиконання судового рішення (ч. 3 ст. 382). Окрім того, кваліфікуючою ознакою складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 369 «Пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди» КК України, якщо такі дії було вчинено стосовно службової особи, яка займає особливо відповідальне становище (ч. 4).

Проте чи є вказані три склади кримінальних правопорушень системою, як пише автор?

Вочевидь, ні.

Адже система передбачає не просто сукупність елементів, а їх взаємозв'язок та взаємодію, яка утворює певну цілісність.

У розумінні ж автора вказані ним склади злочинів, що вчиняються службовими особами, які займають особливо відповідальне становище або щодо них, утворюють не систему, а структуру. Адже М. В. Кабаєв не вказав, як вказані склади злочинів взаємодіють, чому лише вони утворюють цілісність.

Вважаю, що у вказану систему слід включати злочини, вчинені службовими особами («звичайними» - як пише автор). Тобто маються на увазі ті склади злочинів, в яких не здійснюється диференціація кримінальної відповідальності залежно від статусу службових осіб. Так, службова особа, яка займає особливо відповідальне

становище, може бути суб'єктом зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 КК України), службової недбалості (ст. 367 КК України) тощо. Те, що диференціація кримінальної відповідальності залежно від статусу службової особи не здійснюється, саме по собі не означає, що службові особи, які займають особливо відповідальне становище їх не вчиняють.

Тому, на мій погляд, система злочинів, що вчиняються особами, які займають особливо відповідальне становище, у дисертації розглянута неповно.

2. Дисертант досить неоднорідно підходить до викладу того матеріалу, який повинен був би бути однотипним.

Так, у підрозділі 1.2, характеризуючи *норми чинного КК України, які передбачають кваліфікуючу ознаку «вчинення злочину службовою особою, яка займає особливо відповідальне становище» (1.2.1)*, він описує склади кримінальних правопорушень, передбачених статтями 368 та 369 КК України, якщо вони вчинені службовими особами, які займають особливо відповідальне становище, крізь призму характеристики ознак цих складів, тоді як невиконання судового рішення, вчинене службовою особою, яка займає особливо відповідальне становище, розглядається виключно у спосіб висвітлення відповідного питання у наукових працях.

Вочевидь, автору слід було б обрати єдину методику описання подібних правових явищ.

3. Характеризуючи кримінальну відповідальність за злочини, вчинені службовими особами, які займають особливо відповідальне становище, за законодавством зарубіжних країн (підрозділ 1.3), значна частина тексту цього підрозділу присвячена або неважливим, або маловажливим питанням для дослідження.

Так, нормативне визначення ознак загального суб'єкта злочину, на мою думку, зовсім невitreбуване для досягнення мети, яку поставив автор у праці. Характеристика таких загальних ознак не використовується В. М. Кабаєвим узагалі. Тим більше, як вбачається з аналізу тексту підрозділу 1.3, автор для аналізу загальних ознак суб'єкта складів кримінальних правопорушень за КК зарубіжних країн користується фактично однією науковою працею (Ландіна А. В. Нормативне визначення суб'єкта злочину у зарубіжному кримінальному законодавстві. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2015. Вип. 1. С. 105–112). Проте, на жаль, сам не опрацював першоджерела – Кримінальні кодекси зарубіжних держав.

Зайвою також вбачається характеристика правового статусу іноземних посадових осіб у кримінальному законодавстві зарубіжних країн, позаяк ці посадові особи не можуть обіймати особливо відповідальне становище за КК України, оскільки такими службовими особами можуть бути виключно національні службові особи

4. У дисертації запропоновано відносити до службових осіб, які займають особливо відповідальне становище, державних службовців категорії «А» та службових осіб місцевого самоврядування, які належать до першої та другої категорій згідно з Законом України «Про службу в органах місцевого

самоврядування». Зокрема, В. М. Кабаєв, обґрунтовуючи це стосовно державних службовців категорії «А», пише, що згідно зі статистичними даними НАДС, кількість таких осіб серед числа усіх фактично працюючих державних службовців є досить незначною (коливається від 0,07 % станом на 31 грудня 2019 року до 0,1 % (станом на 31 грудня 2020 року та на 30 вересня 2021 року). Така незначна кількість осіб відповідає такій вимозі до включення кваліфікуючих ознак у КК України, як відносна поширеність діянь.

Проте кількість відповідної категорії службових осіб, на мій погляд не впливає на віднесення їх до службових осіб, які займають особливо відповідальне становище. Для цього слід брати до уваги зовсім інші критерії, які, на жаль, у роботі не висвітлюються.

Окрім того, у роботі відсутнє й належне обґрунтування того, чому саме посадові особи місцевого самоврядування й та 2 категорій повинні належати до службових осіб, які займають особливо відповідальне становище.

Так, на с. 143 – 145 автор пише таке.

«Окремі посадові особи місцевого самоврядування, вирішують найбільш важливі проблеми громади, які мають локальний, але не менш важливий та значущий характер, ніж проблеми, вирішення яких належить до компетенції органів державної влади та їх службових осіб, які віднесені законодавцем до таких, що займають особливо відповідальне становище. Найбільший концентрат таких важливих повноважень зосереджені «у руках» посадових осіб місцевого самоврядування, які належать до осіб, посади яких згідно зі ст. 14 Закону України «Про службу в органах місцевого самоврядування» віднесені до першої та другої категорій посад в органах місцевого самоврядування (посади Київського міського голови, голів обласних рад та Севастопольського міського голови – перша категорія посад, посади Сімферопольського міського голови, міських (міст – обласних центрів) голів; заступників голів обласних рад та Севастопольського міського голови, заступника міського голови – секретаря Київської міської ради – друга категорія посад)). Тому й у КК України виокремлення у п. 3 ч. 3 примітки ст. 368 КК України є цілком логічним та правильним. А тому відповідного коригування потребує і проект КК України».

Проте чи достатньо вказаних аргументі на користь того, що такі посадові особи місцевого самоврядування повинні належати до службових осіб, які займають особливо відповідальне становище? Вбачається, що ні.

Тим більше не здійснено порівняння між ступенем важливості посад посадових осіб органів місцевого самоврядування та окремих державних органів.

З огляду на викладене підхід у дисертації стосовно віднесення до службових осіб державних службовців категорії «А» та посадових осіб місцевого самоврядування, які належать до першої та другої категорій відповідно до Закону України «Про службу в органах місцевого самоврядування» є дискусійним.

5. Здійснюючи аналіз судової практики стосовно притягнення службових осіб, які займають особливо відповідальне становище, до кримінальної відповідальності,

автор доходить ряду дискусійних висновків. Зокрема, він пише про те, що альтернативний умисел стосовно статусу різних службових осіб, серед яких одна – та, що займає особливо відповідальне становище, не може мати місця. Альтернативний умисел може стосуватися усвідомлення настання різних за ступенем тяжкості наслідків (с. 164). Проте, на нашу думку, альтернативний умисел може стосуватися усвідомлення особою будь-якої ознаки складу злочину, у тому числі й статусу службової особи, стосовно якої, наприклад, надається неправомірна вигода. Якщо особа передає неправомірну вигоду декільком службовим особам через посередника, одна з яких обіймає особливо відповідальне становище, а інші – ні, то слід констатувати, що особа однаковою мірою усвідомлювала можливість надання неправомірної вигоди якійсь з таких службових осіб, а тому й умисел у такому випадку – власне альтернативний

Тобто, вказаний підхід автора – дискусійний та не до кінця переконливий.

6. Кримінологічна характеристика особи злочинця – службової особи, яка займає особливо відповідальне становище (підрозділ 2.5) дисертації дещо зайвий у дослідженні з кримінального права. Тим більше, як пише сам дисертант, офіційних статистичних даних стосовно злочинності службових осіб, які займають особливо відповідальне становище, в Україні фактично немає, а соціологічні дослідження у межах написання дисертації не здійснювалися.

Аналіз змісту підрозділу 2.5 дисертації підтвердив, що у ньому – просто цифри, які фактично ні про що не говорять. Які висновки з цього зроблено і які наступні теоретичні положення ґрунтуються на цих висновках? У дисертації таких висновків, які б ґрунтувалися на кримінологічній характеристиці особи, яка вчиняє злочини, що є предметом дослідження у цій праці, немає.

Окрім того, кримінологічна характеристика службової особи, яка займає особливо відповідальне становище, виключно на мінімальних статистичних показниках, недослідження морально-психологічні якостей, кримінально-правових ознак службових осіб, які займають особливо відповідальне становище продиктовано, безумовно, об'єктивними причинами. Проте відсутність можливості вивчення кримінологічних особливостей особистості службової особи, яка займає особливо відповідальне становище робить необ'єктивними отримані наукові дані.

А в роботі, присвяченій проблемі кримінальної відповідальності за злочини, вчинені службовими особами, які займають особливо відповідальне становище, така кримінологічна характеристика видається зайвою.

Повнота викладу наукових положень в опублікованих працях. Результати дослідження повною мірою відображено у наукових статтях і тезах доповідей автора на наукових і науково-практичних конференціях, що в цілому свідчить про достатній рівень апробації. Основні теоретичні положення, висновки і практичні результати, отримані в процесі роботи над дисертацією, опубліковано у десяти працях, з яких один розділ у колективній монографії, чотири – статті в наукових фахових виданнях України, одна – стаття у зарубіжному виданні, чотири – матеріали науково-практичних конференцій.

Висновок про відповідність роботи вимогам, установленим МОН України: дисертація Кабаєва Віталія Миколайовича на тему: «Кримінальна відповідальність за злочини, вчинені службовими особами, які займають особливо відповідальне становище» є самостійною, комплексною, завершеною працею, що містить нові науково обґрунтовані результати проведених досліджень, які розв'язують конкретне наукове завдання, а саме кримінально-правову характеристику злочинів, вчинених службовими особами, які займають особливо відповідальне становище.

Представлена робота характеризується необхідними для такого дослідження компонентами, а саме містить критичний аналіз попередніх дослідників проблеми злочинів, що вчиняються службовими особами, органічне поєднання різних методів пізнання, звернення до досягнень різних галузей права. Дисертація містить наукові положення, висновки, які вперше пропонуються в юридичній науці, сформульовано ряд важливих наукових пропозицій та рекомендацій для правозастосовної діяльності, які в сукупності вирішують важливу теоретичну та практичну проблему кримінальної відповідальності за злочини, вчинені службовими особами, які займають особливо відповідальне становище.

Дисертація відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23.03.2016 року № 261 (зі змінами і доповненнями, внесеними постановою Кабінету Міністрів України від 03.04.2019 № 283); Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 06.03.2019 № 167; вимогам до оформлення дисертацій, затверджених наказом МОН України від 12.01.2017 № 40.

Автор дисертації, Кабаєв Віталій Миколайович, заслуговує на присудження ступеня вищої освіти доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент –

начальник відділу єдності правових позицій
правового управління (ІІІ)
департаменту аналітичної та правової роботи
апарату Верховного Суду,
доктор юридичних наук, доцент

З.А. Загиней-Заболотенко

Підпис З. А. Загиней-Заболотенко завідувачу
Заступник керівника апарату
Верховного Суду –
керівник секретаріату
Касаційного кримінального суду

Ю. Б. Хім'як